

Jedna tylko z nich pozycja ukazała się ponownie w *Selected Essays*. Reszta, to znaczy sześć pozycji, była już przedrukowana w *Collected Papers*.

Oprócz wspomnianych już wyżej, zbiór zawiera trzy pozycje poświęcone sprawom wiejskim i miejskim: *Township and Borough* (jest to pierwszy wykład z 1897 r. całej serii oksfordzkiej), *The History of a Cambridgeshire Manor*, 1894, i *Leet and Tourn*, 1888 (jest to część wstępu do wydawnictwa wyroków sądów manorialnych). Czwarta pozycja dotyczy historii parlamentu: *Introduction to Memoranda de Parlamento*, 1305, 1893. Dziadek Maitlanda był historykiem kościoła, a również i sam Maitland zdobył sobie nielada pozycję w tej dziedzinie. Z omawianego zbioru należą tutaj trzy pozycje: VIII: *The Anglican Settlement and the Scottish Reformation*, 1903, IX. *Elizabethan Gleanings*, 1900, i X. *Canon MacColl's New Convocation*, 1899. Ta ostatnia pozycja zresztą już należy do krytyk i polemik, tak samo, jak i XI. *Round's Commune of London*, 1899, wspomniane wyżej. Co do Maitlanda jako historyka kościoła trzeba zanotować, że wystąpił on przeciw Stubbsowi, którego niezwykle wysoko cenił: XIII. *William Stubbs, Bishop of Oxford*, 1901. Dowodzi to, jak wielką była rzetelność naukowa Maitlanda. Scharakteryzowano go jako „prawdziwie protestanckiego agnostyka”, mimo to jego cześć dla prawdy zrobiła zeń, jak się pisze, „papalistę” tam, gdzie szło o „anglikańską legendę o reformacji”, którą trzeba było obalić. Kończy zbiór nekrolog uczennicy przedwcześnie zgasłej, napisany krótko przed śmiercią samego Maitlanda: XIII. *Mary Bateson*, 1906.

JAN ADAMUS (Łódź)

Etudes d'histoire du droit privé offertes à Pierre Petot, Paris 1959, ss. XV+631.

Profesor wydziału prawa Uniwersytetu Paryskiego, członek Instytutu, Piotr Petot doczekał się wspaniałego upominku w postaci książki pamiątkowej, która ukazała się na siedemdziesięciolecie urodzin w 1958 r. z datą 1959 r. Autorami artykułów są przeważnie badacze francuscy, wszakże — co świadczy o renomie, jaką się cieszy prof. Petot w świecie — nie brak też i studiów uczonych zagranicznych (Anglia 1, Belgia 2, Holandia 2, Argentyna 1, Czechy 1 i Polska 1). Uderzająca jest zupełna absencja niemieckich historyków prawa.

Artykułów zawiera księga 53. Wszystkie zajmują się wyłącznie prawem sądowym, tym samym omawiane „Etudes” stanowią interesujący przykład książki pamiątkowej czysto problemowej. Trudno byłoby przedstawić szczegółowo treść poszczególnych artykułów, z reguły charakteryzuje ją dostatecznie tytuł przyczynka. Ograniczymy się przeto do podania nagłówków artykułów, porządkując je rzeczowo; w wydawnictwie są one bowiem ułożone według kolejności alfabetycznej autorów, tak praktycznej dla redakcji, chcącej uniknąć nawet pozoru kwalifikowania nadesłanych prac. Jedynie w przypadkach, gdy nagłówek gotów nie wywołać w umyśle czytelnika żadnych skojarzeń z treścią artykułu, wskażemy króciutko na jego zawartość.

Na pograniczu prawa prywatnego i kościelnego stoi praca prof. G. Le Bras, *Naissance et croissance du droit privé de l'église*. Z zakresu prawa osobistego pojawiły się artykuły następujące: J. Roussier, *Opinions anciennes sur les grossesses prolongées (antiquité, moyen âge)*, Y. Bongert, *Note sur l'esclavage en droit khmer ancien*, Y. Debbasch, *Les associations serviles à la Martinique au XIXe siècle. Contribution à l'histoire de l'esclavage colonial*. Stanowiskiem prawnym kobiety zajęli się F. L. Ganshof, *Note sur quelques textes invoqués en faveur de l'existence d'une tutelle de la femme en droit franc*, J. Portemer, *La femme dans*

la législation royale des deux derniers siècles de l'ancien régime. O stanowisku prawnym cudzoziemca traktuje F. Garriŝson, *Les hôtes et l'hébergement des étrangers au moyen âge. Quelques solutions de droit comparé*. Własności niedzielnej poświęcił swe studium V. Vaněček, *La communauté de biens par indivis en ancien droit tchéquę*.

Duża liczba artykułów zajmuje się własnością ziemską i związanymi z nią zagadnieniami własności podzielonej, stosunkiem chłopu do pana i na odwrót oraz stosunkiem lennym. O własności klasztornej pisze J. F. Lemarignier, *Le domaine de Villeberfol et le patrimoine de Marmoutier (XIe siècle)*, o prekarii — C. Sanchez-Albornoz, *El precarium en Occidente durante los primeros siglos medievales*. O prawie lennym traktuje R. Filhol, *Chartes poitevines relatives aux droits seigneuriaux*. Sytuacji prawnej chłopów, ich obciążeniom i prawom, a więc całej problematyce poddaństwa poświęcone zostały następujące artykuły: M. David, *Les „laboratores” jusqu'au renouveau économique des XI—XXe siècles*, N. Didier, *Les plus anciens textes sur le servage dans la région dauphinoise*, G. Hubrecht, *Le servage dans le sud-ouest de la France, plus particulièrement à la fin du moyen âge*, G. Duby, *Note sur les corvées dans les Alpes du sud en 1338*, Ch. E. Perrin, *A propos d'une redevance en „fossoirs”, inscrite au polyptyque d'Irminon*, R. Grand, *Note d'économie agraire médiévale: „manus vestitus” et „mansus absus”*. Prawo pana wobec chłopu szło nieraz tak daleko, że umożliwiała sprzedaż poddanego bez ziemi, G. Tessier, *Vente d'hommes de corps et aveu consécutif de servitude (16 juillet 1340)*; z drugiej strony, prawa trzymającego posadę (*tenure*) mogły iść tak daleko, że przysługiwało mu prawo retraktu wobec *dominus eminens* (A. Viala, *Le retrait du tenancier en Provence*). Nie bez satysfakcji czytelnik wreszcie zapoznaje się z artykułem, stwierdzającym, że schemat historyków odróżniających ściśle panów i chłopów nie jest w praktyce całkiem adekwatny, (H. Richardot, *A propos des personnes et des terres féodales: conversions, dissociations, interférences*). O wyzwalaniu z zależności poddańczej pisze M. Garaud, *La charte de franchise accordée aux Poitevins par Aliénor d'Aquitaine en 1199*.

Niemala ilość artykułów poświęcona została rozmaitym zagadnieniom z zakresu prawa obligatoryjnego. Aktem darowizny z okresu merowińskiego (680 r.), ubranym w szatę kupna, zajął się G. Boyer, *Remarques sur la charte de Nizezius*. O wieloznaczności jednego terminu, tak często spotykanego w źródłach wczesnego średniowiecza, dowiadujemy się z przyczynka P. Ourliac, *La „convenientia”*. O powstaniu zobowiązań przez proste wyrażenie zgody piszą G. Sautel — M. Boulet-Sautel, *Verba ligant homines, taurorum cornuafunes*, o kontraktach drogą konsensu oraz o ważności pożyczek na procent — F. Dumont, *Les dettes de Panurge*. Ciekawą próbę dostosowywania tekstów rzymskich do francuskich *coutumes* podaje G. Sicard, *Observations sur quelques chapitres du „Livre de justice et plet” concernant le droit des obligations*. Poglądami teoretyków na zobowiązania *ex delicto* zajął się R. Feenstra, *Théories sur la responsabilité civile en cas d'homicide et en cas de lésion corporelle avant Grotius*, zabezpieczaniem zobowiązań — J. de Mallafoŝse, *Les précédents de l'hypothèque judiciaire dans le Toulousain*, operacjami giełdowym R. Villers, *Les opérations de bourse à Paris à la fin de l'ancien régime: l'interdiction des marchés à terme*.

Z zakresu prawa rodzinnego pomieszczone zostały artykuły następujące: J. Gandemet, *Parents et enfants dans la doctrine patristique et la législation conciliaire du Bas-Empire*, P. Vaccari, *Revisione delle norme sul pecuglio del figlio di famiglia nelle dottrine giuridiche italiane dal medio evo all'età moderna*. Małżeństwu niedopełnionemu poświęcił artykuł J. Dauvillier, *Pierre le Chantre*

et la dispense de mariage non consommé, stosunkom majątkowym małżeńskim J. Imbert, *Le régime matrimonial de la coutume de la cité de Metz*. Konkretnymi, szczególnie ciekawymi przypadkami małżeństw zajęli się P. C. Timbal, *La belle-mère, le gendre et le facteur; un mariage parisien au XIVe siècle*, oraz J. Brejon de Lavergnée, *Un curieux acte de mariage des registres paroissiaux de Pleurtuit, en Bretagne (1675)*.

Do działu prawa spadkowego należą przyczynki G. Chevrier, *Les aspects familiaux du parage comtois*, J. Gilissen, *Le privilège du cadet ou droit de mainetée dans les coutumes de la Belgique et du Nord de la France*, A. Vandenbossche, *Note sur la notion de propre de succession en Béarn au XVIIIe siècle dans l'oeuvre de Mourot*, J. Yver, *Un trait de la protection lignagère en Normandie: la subrogation des acquêts et des meubles aux propres aliénés, dans les rapports entre catégories d'héritiers*.

Prawem procesowym zajęli się R. Aubenas, *Un cas concret de „restitutio in integrum” en 1352*, H. Lévy-Bruhl, *Réflexions sur le serment*, M. Pallasse, *Le paradoxe de l'inquisitio” franque*, R. van Caenegem, *Les appels flamands au parlement de Paris au moyen âge*, S. Kalifa, *Origines fiscale et synodale des témoins frisons du roi*, oraz H. Cam, *Cases of novel disseisin in the eyre of London 1321*.

Studia nad zwodami prawa zwyczajowego dają: G. Sicard, *Observations sur quelques chapitres du „Livres de justice et plet” concernant le droit des obligations*, J. Matuszewski, *Les manuscrits du coutumier pruthène*, F. Jouon des Longrais, *Un coutumier maritime japonais médiéval*; cały tekst prawa zwyczajowego in extenso daje Ch. Gut, *Les coutumes de Pont-sur-Seine*. O zbioru wyroków traktuje G. Lepointe, *Un recueil de sentences de la sénéchaussée du Maine à la fin de l'ancien régime*. Na znaczenie pewnej kategorii źródeł dla poznania prawa prywatnego wskazuje M. H. Prévost, *Note sur le droit privé dans les cahiers de doléances de 1789*.

Rolą prawa rzymskiego w średniowieczu zajęli się P. Tisset, *Mythes et réalités du droit écrit*, oraz J. Ph. Lévy, *La pénétration du droit privé savant dans „le vieux coutumier de Poitou”*. O głośnym legiście francuskim, stanowiącym autorytet prawniczy w stuleciach 14—16 pisze A. J. Boyé, *Notes sur Jean Faure*.

Taki jest bogaty plon rozpatrywanej tu książki. Zastrzec się przy tym musimy przeciwko mniemaniu, by czytelnik, zapoznawszy się z podanymi wyżej tytułami, znał tym samym całą zawartość „Etudes”. Nie znalazły w nich bowiem odzwierciedlenia takie kwestie, jak hołdy chłopskie, transakcje chłopami, zwalnianie servi z poddaństwa, retrakt z rozmaitych tytułów, sądy boże i tyle, tyle innych zagadnień. Księgę należy przeczytać. Praca taka tym bardziej się rentuje, że każdy artykuł zawiera bogatą literaturę z ostatnich lat, po największej części u nas niedostępna.

JÓZEF MATUSZEWSKI (Poznań)

„Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte”, Herausgegeben von M. Kaser, W. Kunkel, K. S. Bader, H. Thieme, H. E. Feine, J. Heckel, H. Notarp, t. 75 (LXXXVIII), ss. XXIV 526. Verl. H. Böhlaus Nachfolger Weimar 1958.

I. Romanistische Abteilung

W romanistycznym 75 tomie „Zeitschrift” dział artykułów rozpoczyna się praca dra D. Nörra z Monachium, pt. *Zum Schuldgedanken im altbabylonischen Straf-*